

Store taksvaleunger i reiråpningen i en koloni i Hemnes sommeren 2013.
Foto: Jan Sande.

TAKSVALEN i Ranfjordbygdene i 2013

AV PER OLE SYVERTSEN OG JAN SANDE

Tre svalearter hekker i Norge; sandsvale, låvesvale og taksvale. Alle tre var tidligere mer tallrike enn de er i vår tid. Sandsvale var gjenstand for en nasjonal kartlegging i 2010, og det ble da påvist minst 550 par/reirhull fordelt på 17 kolonier i Nordland, de fleste på Helgeland. For låvesvale har vi ikke sammenlignbare tall, men i vårt distrikt synes arten ennå å hekke på de fleste gårder med dyr. Taksvalens status har vært ekstra usikker. Rana Zoologiske Forening og Norsk Ornitologisk Forening, Rana lokallag gjennomførte en kartlegging av hekkeforekomster av arten i områdene rundt Ranfjorden sommeren 2013, med støtte fra Iver Anker Heltzens minnefond.

MENNESKENES NÆRE FØLGESVENNER

Taksvale og låvesvale anlegger gjerne reir på bygninger, og har derfor i uminnelige tider vært menneskenes nære følgesvenner. Mens låvesvaleparene gjerne kan hekke spredt, opptrer taksvalene som oftest i kolonier.

Begge artene samler biter av fuktig jord, som sammenkittet utgjør hovedbestanddelen av reiret. Låvesvalens reir er åpent og plassert på et underliggende materiale, gjerne en tverrbjelke inne i en låve eller en annen bygning med åpninger svalene kan benytte. Taksvalens reir er en mer eller mindre rund konstruksjon med åpning oppe på siden, plassert på en vegg, under en bru eller på annen vertikal flate. Taksvaler kan også hekke i bergvegger, selv langt over tregrensen. For begge artenes del er imidlertid menneskeskapte strukturer viktigere enn naturlige formasjoner for valg av reirplass.

Svaler er insektetere som fanger sine byttedyr mens de selv flyr. Et tilleggskriterium for valg av hekkeområde, utover tilgang til egnet reirmateriale og muligheter for plassering av reiret, er nærhet til et insektrikt jaktterreng. Gårder med dyr på innmarksbeite er åpne lokaliteter, men også bygninger med nærhet til for eksempel frukthager eller våtmarker kan by på gode forhold for svaler.

UNDERSØKELSENS MÅL OG METODER

Kartleggingens målsetting var å skaffe en oversikt over hvor mange taksvalepar som hekker i det vi kaller «Ranfjordbygdene» (se neste avsnitt). En baktanke med prosjektet har også vært at ved framtidige undersøkelser, for eksempel dersom taksvale skulle bli gjenstand for en nasjonal kartlegging slik de to andre svaleartene har vært, vil kunnskap om lokalitetene som ble registrert i 2013 gjøre det mulig med større grad av sikkerhet å tallfeste utviklingen i artens bestand i regionen. Slik sett har prosjektet verdi selv om vi helt sikkert ikke har fått kjennskap til alle hekkeforekomstene i 2013.

Prosjektområdet omfattet kommunene Rana og Hemnes i sin helhet, fastlandsdelen av Nesna kommune, og de delene av Leirfjord og Vefsn kommuner som ligger ved Ranfjorden, altså områdene Bardal-Levang og Elsfjord. Dette store området («Ranfjordbygdene») lar seg vanskelig undersøke på en sesong uten hjelp av publikum, og på grunn av svalenes sterke kopling til gårder og bebyggelse var slik bistand ekstra viktig. Vi ønsket derfor å få flest mulig til å melde fra om hekkplasser de kjente til, slik at vi kunne reise ut for å bekrefte forekomsten og telle reirene. Lokale avislesere ble oppfordret til å melde fra om taksvalehekkinger gjennom oppslag i Avisa Hemnes 4. juli og i Rana Blad 22. juli og 29. juli. Det var dessverre i seineste laget å gå ut med oppfordringen etter midten av juli, når ungene var i ferd med å forlate reiret i mange kolonier, men gjennom oppfølging av innmeldte forekomster og våre egne leterunder rundt i distriktet fikk vi likevel dannet oss et rimelig godt inntrykk av situasjonen for taksvale rundt Ranfjorden sommeren 2013.

Feltarbeidet pågikk fra slutten av juni til begynnelsen av august. I tillegg til oppfølging av publikumsmeldinger innebar dette sjekk av tidligere kjente hekkplasser og speiding etter taksvale langs veier, særlig nær gårder. Det ble tilbakelagt i overkant av 1000 km

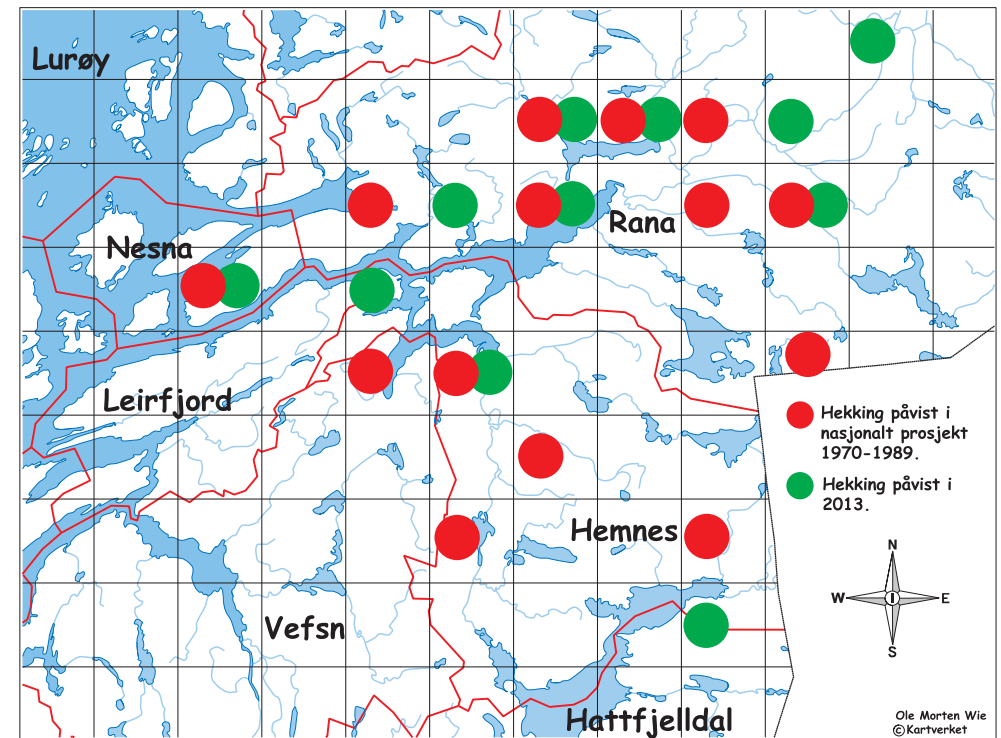
fordelt på ca. 15 feltdager. Det meste av feltarbeidet ble utført av forfatterne, men flere av foreningenes medlemmer bidro med opplysninger fra kolonier de kjente til.

TAKSVALE, LÅVESVALE – ELLER NOE ANNET?

Ved normalt gode observasjonsforhold er det ikke vanskelig å skille svaleartene våre fra hverandre. Taksvale er den eneste av dem som har et hvitt felt på ryggsiden ved haleroten (overgumpen) og en rent hvit underside. De viktigste karakterene ble også beskrevet i avisoppslagene. Det skulle vise seg at det likevel var nødvendig å følge opp henvendelsene ved besøk på stedet. Vi mottok rundt 25 tips fra publikum, og nesten alle ble fulgt opp med kontrollbesøk. To lokaliteter var utenfor prosjektområdet, mens vi i tre tilfeller kun fant låvesvaler på de oppgitte lokalitetene. I noen tilfeller fant vi ingen svaler eller svalereir overhodet.

I fire tilfeller fra Rana viste det seg å være tårnseilere det var meldt om, fugler som altså feilaktig var tatt for å være svaler. Dette er en utbredt og forståelig feil å gjøre. Tårnseileren hører til en helt annen fuglegruppe enn svalene, men i kroppsform og levevis har seilerne mye til felles med svalene. De hekker også på bygninger, men reiret plasseres som regel slik at det ikke synes – man ser bare fuglene raskt forsvinne inn under takstein eller lignende. To av lokalitetene var kjent for oss allerede, men vi fikk altså gjennom prosjektet også kjennskap til nye hekkeforekomster av tårnseiler. I tillegg viste det seg å hekke tårnseilere på en gård hvor det også var svaler.

Til sammen førte innsatsen til sikker registrering av taksvalehekkinger på 18 lokaliteter, hvorav tre i Nesna, fire i Hemnes og 11 i Rana. Det ble ikke påvist hekkinger i de delene av Leirfjord og Vefsn kommuner som inngikk i kartleggingen. Fem av lokalitetene hadde bare ett eller to par, mens kolonienes størrelse varierte fra tre til minst 25 par. I noen

Figur 1. Geografisk fordeling av hekkeforekomster av taksvale i «Ranfjordbygdene». Funnene i 2013 er her vist sammen med resultatene fra en nasjonal kartlegging av norske fuglers hekkeutbredelse 1970-1989 (Gjershaug mfl. 1994). Symbolene viser forekomst i ruter på 10x10 km. Se hovedteksten for nærmere forklaring.

tilfeller er det absolutte antall par på en lokalitet usikkert, slik at det til sammen ble påvist 105-136 hekkende par på de 18 lokalitetene.

GEOGRAFISK UTBREDELSE

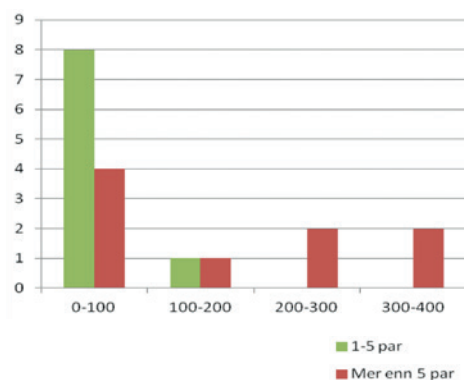
Den eneste tidligere undersøkelsen vi er kjent med som kan gi grunnlag for noen form for sammenligning med resultatene fra 2013, er en nasjonal kartlegging på 1970- og 1980-tallet av norske fuglers hekkeutbredelse, kjent som «atlasprosjektet» (Gjershaug mfl. 1994). Undersøkelsen den gang hadde som mål å kartlegge den geografiske utbredelsen av hver enkelt art, ikke å registrere bestandsstørrelse. Kartleggingen ble utført med arealer på 10x10 km (UTM-ruter eller atlasruter) som grunnhet. I Figur 1 er funnene av hek-

kende taksvale i prosjektområdet i 2013 vist sammen med plottene fra 25-45 år tilbake.

De 18 hekkelokalitetene som ble påvist i 2013 fordeler seg på 11 atlasruter. I seks av disse ble taksvale registrert også i den nasjonale kartleggingen, mens det i 2013 ble påvist hekking i fem ruter hvor ingen hekkeforekomst ble rapportert i atlasprosjektet. Imidlertid var det også åtte ruter hvor taksvale ble påvist eller mistenkt å hekke i atlasperioden, men hvor ingen hekkeindikasjoner ble registrert i 2013.

Atlasprosjektet strakk seg over en periode på tjue år. En sammenligning med resultatene fra én sesong er derfor ikke helt liketil. Det kan se ut til at den geografiske utbredelsen av hek-

Figur 2. Antall lokaliteter med henholdsvis maksimalt 5 par og mer enn 5 par med taksvale i 2013, fordelt på høydesoner (m oh).

kende taksvale i Ranfjordbygdene er mindre nå enn på 1970- og 1980-tallet, men samtidig ble det også påvist hekkinger i områder hvor arten ikke ble rapportert da. Den best undersøkte kommunen, Rana, har både mistet plott og fått nye når de to undersøkelsene sammenlignes. Den samlede geografiske utbredelsen ser derfor ikke ut til å være nevneverdig endret. Som nevnt har vi ikke grunnlag for å tallfeste endringer i bestandsstørrelse, men det er verdt å merke seg at taksvale i løpet av de siste ti årene har forsvunnet fra flere lokaliteter vi har kjent til i Rana og Hemnes.

KOLONIPLASSERING OG TOPOGRAFI

De fleste hekkeforekomstene var små (inntil fem par påvist), og disse lå for det meste under 100 m oh (Figur 2). Alle lokaliteter hvor det ble påvist mer enn 10 hekkende par lå fra ca. 50 m oh og oppover. De to største koloniene (15-30 par) befant seg rundt 70 og 270 m oh, og den høyest beliggende på ca. 390 m oh. Materialet er for lite for noen robust statistisk analyse, men det ser altså ikke ut til å være noen sammenheng mellom koloniens størrelse og høyde over havet.

Samtlige påviste hekkeforekomster var på bygninger. I rundt to av tre tilfeller var dette

Figur 3. Eksempel på tilrettelagt hekkeplass for taksvale, en reirskål i keramikk for feste på husvegg.

gårdsbygninger. I de fleste øvrige tilfellene var det bolighus, og i to tilfeller nærings- eller museumsbygg. Vi ble ikke kjent med hekkinger på andre typer menneskelige konstruksjoner, som for eksempel bruer eller demninger.

QUO VADIS, TAKSVALE?

Undersøkelsen i 2013 kunne ikke påvise tilbakegang i den samlede geografiske utbredelsen av taksvale i vårt distrikt, sammenlignet med resultatene fra en nasjonal kartlegging på 1970- og 1980-tallet. Vi kan imidlertid heller ikke utelukke en slik tilbakegang. Når det gjelder bestandens størrelse og antall hekkelokaliteter finnes det ikke data-grunnlag fra tidligere som vi kan sammenligne våre resultater med. Undersøkelsen i 2013 har imidlertid frambrakt tall fra en del hekkeforekomster, som kan legges til grunn for sammenligning ved framtidige undersøkelser. Selv om vi ikke kan underbygge hypotesen med tall, mener vi det har funnet sted en betydelig tilbakegang i hekkebestanden av taksvale i distriktet i løpet av de seinere tiårene. Dette indikeres både av at vi er kjent med at enkelte hekkelokaliteter er oppgitt i seinere år, og opplysninger fra folk vi har snakket med i forbindelse med feltarbeidet i 2013. Eksempelvis fikk vi opplyst at arten for-

svant fra kolonier ved Tustervatnet rundt 1980 og i Bjerkadalen for om lag ti år siden.

Taksvale er en langdistansetrekker som tilbringer vinteren i Afrika sør for Sahara (Bakken mfl. 2006). Arten er således sårbar for miljøpåvirkninger både på hekkeplassene på den nordlige halvkule, under det lange trekket og i overvintringsområdene – de sistnevnte er for øvrig dårlig kjent. Det kan være vanskelig å peke på hva som er den eller de viktigste faktorene for en tilbakegang. Det kan pekes på at det er færre gårder med dyr på innmarksbeite i vårt distrikt nå enn tidligere, men om dette er en tilstrekkelig forklarende faktor er uvisst.

Taksvale kan med enkle midler hjelpes til å finne gode muligheter for reirplassering. To brede lister plassert i vinkel oppunder takskjegget på en låvevegg kan være en effektiv måte å legge til rette for hekking av arten. Flere av koloniene i Ranfjordbygdene befinner seg på bygninger hvor det er montert lister for å legge til rette for svalehekkinger. Dette utgjør naturligvis likevel ingen garanti for suksess. Vi har også sett gårdsbygg med slike lister hvor taksvale har oppgitt lokaliteten, kanskje som følge av at gårdsdriften har opphørt. Det er også mulig å kjøpe ferdige «kasser» eller reirskåler i trebetong eller keramikk beregnet for taksvale (Figur 3).

TAKKSIGELSER

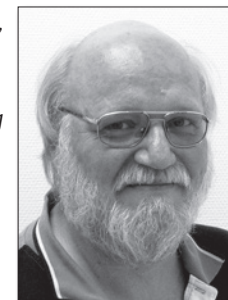
Vi takker alle som meldte fra om sine observasjoner. Uten disse meldingene ville langt færre hekkeplasser blitt registrert. Rana Historielag ved Iver Anker Heltzens minnefond støttet prosjektet finansielt.

LITTERATUR

Bakken, V., Runde, O. & Tjørve, E. 2006. *Norsk ringmergingsatlas. Vol. 2.* Stavanger Museum, Stavanger. (446 sider).

Gjershaug, J.O., Thingstad, P.G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S. (red.) 1994. *Norsk fugleatlas. Hekkefuglenes utbredelse og bestandsstatus i Norge.* Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu. (6+551 sider).

Per Ole Syvertsen, født 1958 i Oslo. Zoolog (M.Sc.) utdannet ved Universitet i Oslo og Norges landbrukshøgskole (nå Norges miljø- og biovitenskapelige universitet). Konservator ved Rana museum/Helgeland museum siden mai 2000. Har for det meste arbeidet med fugler og pattedyr.

Jan Sande, født 1952. Gårdbruker fra Korgen i Hemnes, nå uførepensjonist. Mangeårig naturvern- og dyrelivsengasjement, med fokus spesielt på hjemkommunen.

